
ПРАКТИКУМ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіанти вправ і завдань

Варіант № 1

въ прѣвы же днь опрѣснѣкъ пристѣпиша оученицы кы
глышѣ къ нѣмоу. кѣде хошѣши і оуготоваѣмъ ти ѣсти пасха,
онѣ же рече ідѣте въ градъ къ єтероу і рыцѣте ємоу. оучитель
глетѣ. врѣма мое близѣ естѣ оу тебе сѣтворѣ пасхѣ сѣ оуче-
ники своїми, і сѣтвориша оученици. ѣкоже повелѣ імъ ѥс. і
оуготоваша пасхѣ, вечероу же бывѣшю. вѣзлеже сѣ обѣма на
десаѣ. оучникома. ѣджшѣмъ імъ рече. ѣко єдинѣ отѣ васѣ
і прѣдастѣ ма.

(Зографське. Євангеліс. МФ. XXVI).

1. Прочитайте, перепишіть, перекладіть українською чи російською мовою.
2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.
3. Поділіть слова тексту на склади відповідно до закону відкритого складу.
4. Визначте позицію редукованих голосних у словоформах: днь, кѣде, рыцѣте, сѣтворѣ, бывѣшю, опрѣснѣкъ, онѣ.
5. Визначте походження палатальних приголосних Ж, Ч, і Ш, ШТ у словоформах: оученици, оучитель, рече; вѣзлеже; сѣтвориша, оуготоваша, бывѣшю; глышѣ, ѣджшѣмъ.

6. Реконструйте праслов'янські форми старослов'янських іменників **градъ**, **врѣмѧ**. Які зміни і в результаті якого закону відбулися в цих словах?

7. Зіставте форми **рече** і **рьцѣте**, підкресліть корінь. Подайте інфінітив, перерахуйте всі можливі чергування голосних і приголосних звуків у корені даного дієслова.

8. Визначте тип відмінювання іменника **оученикъ**. У яких формах він вживається в тексті? Випишіть із тексту всі іменники, які відмінюються за цим типом.

9. Провідмінійте іменник **рѣка**. У яких відмінках наявне чергування приголосних звуків?

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 2

подобѣно естъ црѣтвѣне небеское члвкоу домовитѣ. ѿже изиде коупно ѿтро на ѡтъ дѣлателъ виноградоу своему. съвѣщавъ же съ дѣлателы по пѣнжзоу на день посылѧ въ виноградъ свон. ѿишедъ въ третїѧ годинѣ. видѣ ны на трѣжци стоѡшѣа праздны и тѣмъ рече идѣте и вы въ виноградъ мон. і еже бѣдетъ правѣда дамъ вамъ. они же идѣ пакы же ишедъ въ шестѣѧ и въ девѧтѣѧ годинѣ сътвори такожде. въ єдинѣѧ же на десете годинѣ ишедъ.

(Марїїнське Євангеліє. МФ, XX).

1. Прочитайте, переписишіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позиції редукованих голосних у словоформах: **коупно**, **съвѣщавъ**, **посылѧ**, **праздны**, **сътвори**, **ишедъ**, **єстъ**.

5. Доведіть, що у словах **година** і **ждати** історично один і той же корінь.

6. Поясніть чергування кореневих голосних у словоформах **зѡвѣ** **зѡвати** // **призывати**.

7. Поясніть походження палатальних приголосних:

Ж — у словах **трѣжци**, **дрѡуже**;

Ч — у словах **рече**, **чѣто**;

Ш — у словах ишедѣ, глаголаша;

Ц — цѣсарствіє;

ШТ — у словах трѣжици, стоѣшѣ, съвѣшѣавѣ;

З — у слові пѣназоу (пор. д.-в.-н. phening).

8. Який звук у словоформі трѣжици плавний р чи редукований ѣ є складотворним у сполученні рѣ? Реконструйте праслов'янський архетип слова трѣгѣ і зробіть висновок про походження складотворчих.

9. Чи однаково відмінювались іменники оутро і око? Провідмінійте їх.

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 3

члвкъ єдинѣ сътвори вечера великѣ. и зъва мѣногы и посылла равѣ свои въ годѣ вечера решѣти зъваннымѣ градѣте. ѣко оуже готова сѣтъ въсѣ. і начаса въкоупѣ отрицати сѣ вси прѣвы рече ємоу. село коупихѣ и имамѣ нжждѣ изити и видѣти є. моляѣ та имѣи ма отѣрочѣна. и дроугы рече сжпржѣ воловѣнныхѣ коупихѣ патѣ. и градѣ искоуситѣ ихѣ. моляѣ та имѣи ма отѣрочѣна. и дроугы рече женѣ поимѣсѣ и сего ради не можѣ прѣти.

(Маріїнське Євангеліє. Лук., XIV).

1. Прочитайте, переписіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних у словах зъва, мѣногы, посылла, зъваннымѣ, въкоупѣ, єдинѣ.

5. Який звук (плавний чи редукований) словоформи прѣвы є складотворчим у сполученні рѣ. Мотивуйте свою відповідь.

6. Поясніть походження палатальних приголосних у словоформах: рече, начаса, решѣти, нжждѣ, отрицати сѣ. Доведіть, що у словах пришѣдѣ, отѣрочѣна після шиплячих ш і ч первісно знаходився ѣ.

7. Реконструйте праслов'янський архетип іменників градѣ, равѣ. До якої давньої основи вони належать?

8. Визначте корінь у слові **сжпржгъ**. Укажіть чергування голосних звуків у цьому корені.

9. Визначте тип відмінювання іменника **чловѣкъ**. Провідмініяйте. Поясніть чергування, що спостерігаються при відмінюванні. Випишіть із тексту інші іменники, які відмінюються за цим типом.

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 4

подобѣно естъ црвство нѣско црю їже сътвори бракъ снѹ
своемоу ї постѣла рабы своѣа. призывати зъванымъ на бракъ ї не
хотѣахъ. прити. пакы постѣла ны рабы гла. рѣцѣте зъванымъ.
се обѣдъ мон оуготовахъ. і юнци мон оупитѣнаа исколена. ї
всѣ готова. придѣте на бракъ. они же нерождѣше отидѣ. овъ
на село свое швѣ же на коупляа а прочи емѣше рабы его доса-
диша имъ. и избиша ѣа ї слышавѣ црь тѣ розгнѣва сѣ.

(Синайський Требник. МФ, XXII).

1. Прочитайте, перепишіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.

2. Дайте характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних у словоформах **подобѣно, бракъ, постѣла, рѣцѣте, юнци**.

5. Який звук плавний чи редукований у словоформах **исполъ-ниша, оумлѣча, обельчена** є складотворчим у сполуках **лѣ, ль**?

6. Поясніть походження носового звука у словах **пжти, зжбомъ, тѣмж** (пор. лат. *pons, -ntis* — міст).

7. Відтворіть праслов'янську форму **градъ**. Чому старослов'янським сполукам **ра, ла, рѣ, лѣ** в українській та російській мовах відповідають повноголосні сполуки **-оро-, -оло-, -ере-**?

8. Поясніть походження палатальних приголосних у словах:

Ж — дроу́же, скръ́жеть;

Ч — пла́чь, бра́чье, обель́чена;

Ш — ни́шедѣше, исплѣ́ниша;

ШТ — нсхо́дѣа, оврѣ́щете;

ЖД — неро́ждѣше;

Ц — рѣцѣ́те, ржцѣ́, юнци́;

З — нозѣ́.

9. Як виникли **Ж, Ч, Ш** у словоформах **възлежащихъ, оумлъча, слышавъ**?

10. Як виник **Л** у слові **коупажъ**?

11. Визначте давню основу іменників **чловѣкъ, село, сынъ**. Провідмініайте їх.

12. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 5

въсходящю нѣоу въ весь етерж сѣрѣте и десѣтъ прокаженъ мжжъ. іже ставъше издалече, и ті възнѣса гласъ. глште. нѣе наставніче помноуи нѣи. и відѣвъ ѿ рече имъ. шедъше покажите сѣ нересомъ. и вѣи нджѣемъ им ичистиша сѣ. едінъ же отъ нихъ відѣвъ. фко ицѣлѣ. възвраті сѣ. гласомъ веліемъ слава бѣ. и падъ ниць на колѣноу его хвалж емоу въздасть.

(Ассеманісве Євангеліє. Лук., XVII).

1. Прочитайте, переписіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.

2. Дайте характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних у словоформах **въсходящю, сѣрѣте, ставъше, шедъше, възврати, падъ, въздасть**.

5. Чи однакове походження сполучення **ла** в словах **гласъ і слава**?

6. Які зміни відбулися на морфемному шві кінцевого приголосного префікса і початкового приголосного кореня в словоформах **ичистиша сѣ, ицѣлѣ**?

7. Поясніть походження палатальних приголосних у наведених словах:

Ж — прокаженъ, покажите сѣ, мжжъ;

Ч — издалече, наставніче, рече;

Ш — ставъше, шедъше;

ШТ — въсходящю, глште, нджѣемъ;

Ц — ицѣлѣ, ниць.

8. Реконструйте праслов'янський архетип старослов'янського іменника **гласъ**.

9. Знайдіть у тексті форми сигматичного аориста 3 ос. множини.

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 6

чловѣкъ етеръ вѣ богаты. іже імѣаше приставникъ. и тѣ
ока'евѣтанъ бысть къ н'емоу. ѣко растачаѣ імѣньѣ его. і при-
глашъ і рече емоу. чѣто се слышъ о тебѣ въздаждь. отъвѣтъ
о пристава'ени(и) домовнѣемъ. не възможеши бо къ томоу
домоу строити. рече же въ севѣ приставникъ домоу. чѣто съ-
твор'ѣж. ѣко господь моі отъемлетъ строенье домоу отъ мене
копати не мож. хажпати стыждъ сѣ разоумѣхъ чѣто сътворж
егда отъстава'енъ вждъ отъ строеньѣ домоу. примжтъ мѣ въ
домы свои.

(Зографське Євангеліє. Лук., XVI).

1. Прочитайте, перепишіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.

2. Дайте характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних у словоформах **тѣ**, **приставникъ**, **отъвѣтъ**, **домовнѣемъ**, **чѣто**, **сътворж**, **възможеши**. Свою відповідь мотивуйте.

5. Поясніть походження палатальних приголосних **Ж**, **Ч**, **Ш**, **ЖД** у словоформах **възможеши**, **чѣто**, **імѣаше**, **въздаждь**, **стыждъ сѣ**.

6. Зіставте займенникову форму **мѣ** із давньопруською **mien** і поясніть походження носового **ѣ** у старослов'янській мові.

7. Визначте тип відмінювання іменників **домъ**, **господь**. Провідмінійте їх.

8. Випишіть із тексту форми дієслова **быти**, охарактеризуйте їх, покажіть суплетивність форм цього дієслова.

9. Визначте корінь у словоформі **растачаѣ** і вкажіть на можливі чергування голосних і приголосних у корені цього слова.

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 7

і призъвавъ единого кождо длъжникъ господѣ своего. гла-
голааше прѣвоуемоу. колицѣмъ длъжнъ еси господиноу своему.
он же рече .рѣмъ. мѣръ олѣа онъ же рече, прѣими воукъви твоѣ.
і сѣдъ скоро напиши .ѣ. по томъ же дроуемоу рече. ты же

колицѣмъ длѣженъ еси. онъ же рече сътомъ коръ. пышеница глагола емоу. прими боукъви твоѣ. и напиши.ѿ.

(Зографське Євангеліє. Лук., XVI).

1. Прочитайте, переписіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.

2. Дайте характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних у словоформах **призъвавъ, мѣръ, боукъви, сътомъ, коръ, сѣдъ**.

5. Який звук (плавний чи редукований) у словоформах **длѣжнникъ, пръвоуму** є складотворчим у сполуках **ръ, лъ**? Відповідь мотивуйте.

6. Поясніть походження **ц** у слові **колицѣмъ**.

7. Випишіть із тексту всі відмінювані дієслівні форми, визначте форму інфінітива кожного із них, а також час, число, особу. Визначте класи дієслів.

8. Визначте давню основу і тип відмінювання іменників **длѣжнникъ, пышеница**. Провідмінійте їх.

9. Випишіть із тексту займенники, визначте їх форми. Провідмінійте займенники **единъ, ты**.

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 8

придѣте блгні отъца моего. наслѣдоуіте оуготованое вамъ црствіе. отъ съложениѣ вьсего мира, възалкахъ бо еѣ и дасте ми ѣсти. въздадахъ сѣ и напоисте мѣ. страненъ бѣхъ и вьвѣсте мѣ. нагъ и одѣсте мѣ. волѣхъ и посѣтисте мене, въ темъници бѣхъ и придете къ мнѣ. тьгда отъвѣштають емоу праведьници глѣште. ги когда тѣ видѣхомъ алчѣща и натроухомъ. ли жаждаща и напоихомъ. когда же тѣ видѣхомъ странъна и вьвѣсомъ. ли нага и одѣхомъ, когда тѣ видѣхомъ болашта іли въ темъници придомъ къ тебѣ.

(Маріїнське Євангеліє. МФ, XXV).

1. Прочитайте, переписіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.
3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.
4. Визначте позицію редукованих у словоформах **въсего нагъ, мьнѣ, странъна, одѣхомъ**.
5. Поясніть написання **темъници і темъниці** замість **тъмъни-ци; странень** замість **странънъ**; **отъца** замість **отъца**; подвійне написання **въвъѣсомъ і въвъѣстѣ**.
6. Реконструйте праслов'янський архетип іменника **тъмъница**. Відповідь аргументуйте.
7. Яке походження носового звука **ѡ** у словоформах **мѡ, тѡ, сѡ**?
8. Визначте походження палатальних приголосних у словоформах
Ж — сѡложение;
Ч — ачѡжѡта, речѡтъ;
Ш — мьнъшихъ;
ШТ — жажѡжа, отъвъѡштажтъ, глаголъжѡте, ачѡжѡта;
ЖД — жажѡжа.
9. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.
10. Зробіть аналіз головних членів речень.

Варіант № 9

ї рече къ нимъ кѡто отъ васъ иматъ дроугъ. ї идѣтъ къ немюу полѡу ношти. ї речѣтъ емоу дроугѣ даждъ ми въ заимъ три хлѣвы. їде дроугъ ми приде съ пѡти къ мьнѣ. ї не имамъ чѣсо положити прѣдъ нимъ ї тѣ из жтрѣждѡ отъвъѡштавъ речѣтъ не твори ми троудъ. юже двѣри затворены сѡтъ. ї дѣти моѡ съ мѡнож на ложи сѡтъ. не мож въстати дати тебѣ... ї азъ глѡж вамъ. просите и дастъ сѡ вамъ. їштите и обраѡчете тлъцѣте и отвъзѣтъ сѡ вамъ

(Маріїнське Євангеліє. Лук., XI).

1. Прочитайте, переписіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.
2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.
3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію голосних у словоформах **къто, иматъ, съ, мънож, възставъ, двъри, отъвъштавъ**.

5. Зіставте слово **дрюгъ** з литовським **draugas**. Поясніть походження звука **҃**.

6. Поясніть походження палатальних приголосних:

Ж — дрюже, ложе;

Ч — рече, чесо;

ШТ — ношти, отъвъштавъ, іштите, обраштете;

ЖД — даждь;

Ц — тльцѣте.

7. Поясніть походження звука **Л** у діслівній формі **приемлетъ**.

8. Який звук (плавний чи редукований) у словоформах **тльцѣте, отъвързетъ** є складотворчим у сполуках **РЪ, ЛЪ**?

9. Визначте походження носового голосного **ж** у словоформах **пжти, сжть**.

10. Провідмініайте іменник **дрюгъ**, поясніть чергування приголосних.

11. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 10

ѿлакъ єдинъ добра рода иде на странѣ далече. приѣхти себе ѿѣрствие ї възврати сѧ. призъвавъ же десѧтъ равъ свонхъ. ї дастъ имъ десѧтъ мѣнась. ї рече къ нимъ. коупляѣ дѣйте донѣдеже приѣх. граждане же его ненавидѣахъ его. посъла ша молитвѣ въ слѣдъ его глѣжце не хоштемъ семоу да ѿѣрствоуѣтъ надъ нами. ї быстъ егда сѧ възврати. примъ ѿѣрствие. ї рече да пригласѧтъ емоу рабы ты. їмъже дастъ сѣребро.

(Марійське Євангеліє. Лук., XIX).

1. Прочитайте, перепишіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних **Ъ, Ъ** у словоформах: **призъвавъ, равъ, посълаша, следъ, възврати, сѣребро**.

5. Зіставте слова **десѧтъ, сжть** з відповідними словами інших індосвропейських мов (пор. лит. **deszimtas**, лат. **decem** — десять;

лат. **sunt** — є (3 ос. мн.)) і поясніть походження звуків *o, *e у слов'янських мовах.

6. Реконструйте давній архетип іменника **граждане**. Поясніть фонетичні зміни, які відбулися в цій словоформі.

7. Поясніть походження палатальних приголосних у словах: **да-лече, рече, пришедѣ, хоштемѣ, глаголиште**.

8. Поясніть походження **Л** у словоформах **коуплѣ, вѣземлешн**. Реконструйте праслов'янський архетип цих слів.

9. Визначте тип відмінювання, давню основу іменника **равѣ**. Провідмінюйте цей іменник.

10. Зробіть повний морфологічний аналіз.

Варіант № 11

въ оѡво . прѣхрѡда їс видѣ левъгнѣхъ альфеова. сѣдѡца на мытѣници гла емоу по мнѣ нди и вѣставѣ въ слѣдѣ его иде. и выстѣ възлежѡцѡ емоу въ домоу его. и мѣнози мытарѣ и грѣшѣници. възлежѡхъ сѣ їсомѣ и сѣ оученики его. вѣ ша во мнози и по немѣ нѣхъ. кѣнижѣници же и фарисѣи. видѣвъше і ѡдѣжѣ. сѣ мытары и грѣшѣники. глѡхъ оученикомѣ его. что се ко сѣ мытары и грѣшѣники їастѣ и пиетѣ. слышавѣ же їс гла имѣ. не трѣбѡужѣтъ сѣдравиі врача нѣ болацѣи.

(Савина книга. Марк., II, 14—17).

1. Прочитайте, перепишіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних **Ѣ, Ъ** у словоформах **вѣставѣ, мытѣници, правѣдѣникѣ, кѣнижѣници, видѣвъше**.

5. Поясніть написання **мнѣ** замість **мѣнѣ**, **мнози** замість **мѣно-зи**.

6. У тексті Зографського Євангелія представлено написання **грѣшѣници, кѣнижѣници**. Доведіть, що в цих словах раніше вживався **Ѣ** після **Ж, Ш**. Як пояснити написання **Ѣ** після **Ж, Ш** у цих словах?

7. Чи однакового походження сполучення **РА** в слові **врача** та в слові **сѣдравиі**? Реконструйте праслов'янський архетип слова

сѣдравні. Яких фонетичних змін зазнало це слово в різних діалектах праслов'янської мови?

8. Поясніть походження палатальних приголосних у наступних словоформах:

Ж — възлежаахъ, кънижъници;

Ч — оученикы, чѣто, врача;

Ш — бѣша, видѣвъше, слышавъ;

Ц — мытъници, грѣшѣници, кънижъници;

Ѡ — сѣдаѡша, джѡѡ, болаѡцен;

З — мънози.

9. Якого походження кінцевий звук **И** після **ц**, **з** в словах **грѣшѣници**, **кънижъници**, **мънози**. Доведіть, що в словоформах **мънози** і **оумножити** перед **И** представлені рефлекси того ж самого звука.

10. Із якого звука походить голосний **А** в словах **възлежахъ**, **слышавъ**?

11. Визначте тип відмінювання іменників **оученикъ**, **грѣшникъ**. Провідмінійте їх. Поясніть наявні чергування приголосних звуків.

12. Чим відрізняються тематичні дієслова від атематичних? Покажіть це на дієсловах **ѡсти** і **пити**.

13. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 12

рече гѣ. притѣчж снѣж. чѣкоу єдиномоу богатоу оуговѣзи сѡ
нива. и помышлѣше в себѣ гѣла что сѣтворж. ѡко не и(ма)мѣ
кѣде сѣверати плодѣ моїхъ. и рече се створж. разорж. житъницж
моїж. и большж сѣзидж. и сѣверж тоу вса жита мо. и доброе
свое. и рекж дѣи свое и имашн много добро. лежѡщее на лѣтѣ
много. почнѣ ѡждѣ пнѣ весели сѡ. бѣ. везоумѣю. бѣ снѣж ноцѣ
въземажтѣ дѣшж твоїж. а же оуготовн. комоу бѣджтѣ. се гѣла
възгласн. имѣѡ и оушн слышати да слышати.

(Савина книга. Лук., XII, 16—21).

1. Прочитайте, переписіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.

2. Дайте характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних **Ѣ**, **Ь** у словоформах: **плодѣ**, **сѣтворж**, **имамѣ**, **кѣде**, **въземажтѣ**.

5. Поясніть написання в **сѣѣѣ**, замість **вѣ** **сѣѣѣ**; **много** замість **мѣного**; **вса** замість **вѣса**; **что** замість **чѣто**, **кѣде** замість **кѣде**.

6. Визначте корінь у словоформі **вѣзгласи**, реконструйте праслов'янський архетип цього кореня, поясніть фонетичні зміни, які відбулися в ньому.

7. З якого звука виник голосний **Ѧ** в слові **слышати**?

8. Визначте походження палатальних приголосних у словоформах: **жито**, **лежаще**, **рече**, **почні**, **притѣчѣ**, **оуши**, **слышати**, **доуши**, **большѣ**, **житѣнищѣ**.

9. Визначте походження м'яких приголосних **ѣ**, **ѣд** у словах **нощѣ**, **ѣждѣ**. Доведіть, що ці словоформи раніше закінчувалися на **Ѧ**. Як пояснити написання **ѣ** у цих випадках.

10. Визначте тип, давню основу, різновид відмінювання іменників **притѣча**, **житница**, **доуша**. Провідмінійте їх.

11. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 13

Ѧсоу рождѣшу сѣ вѣ вѣолеми нѣдѣистѣмѣ вѣ дѣни прода
цѣрѣ. сѣ вѣскѣ отѣ вѣстокѣ. прѣдѣ вѣ ѣрѣмѣ. гѣште. кѣде єстѣ
рождѣнѣ сѣ цѣрѣ нѣюденскѣ. видѣхомѣ ко звѣзѣдѣ єго на вѣсто-
цѣ. и прѣдомѣ поклонѣтѣ сѣ ємоу. слышавѣ же нѣродѣ цѣрѣ
сѣмѣте сѣ. и вѣсѣ нѣрѣсѣмѣ сѣ нѣмѣ. и сѣвѣбравѣ вѣсѣ архѣнерѣѣ
и кѣнѣжьники людѣскѣ. вѣпрашаашѣ ѣ кѣде хѣрѣ раждаєтѣ сѣ.
они же рѣшѣ ємоу. вѣ вѣолеми нѣюденскѣ. тако ко писано єстѣ.

(Ассеманієве Євангеліє. МФ, II).

1. Прочитайте, переписіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних **ѣ**, **ѣ** у словоформах: **дѣни**, **рождѣшу**, **вѣстокѣ**, **кѣде**, **нѣродѣ**, **кѣнѣжьники**, **вѣпрашаашѣ**.

5. Поясніть написання букви **И** після **Х** у слові **архѣнерѣѣ**.

6. Поясніть написання **ѣ** замість **ѣ** у словоформах **вѣстоцѣ**, **прѣзѣвавѣ**, а також численні **ѣ** замість **ѣ** після **К**: **кѣде**, **нѣюденскѣ**, **кѣнѣжьники**, **вѣстокѣ**.

7. Який звук словоформи **вѣтъсѣ** плавний чи редукований виступає в функції складотворчого?

8. Зіставте слово **стѣти** з лат. *stāre* 'стояти', **даръ** із лат. *dōnum* 'подарунок' і поясніть походження звука **Ѧ** у слов'янських мовах. Як виник звук **Ѧ** в слові **слышати**? Зробіть висновок про походження звука **Ѧ** у слов'янських мовах.

9. Поясніть походження палатальних приголосних у словах:

Ж — кнѣжьники,

Ч — рече,

Ш — вѣпрашааше,

Ц — вѣстоцѣ.

10. Українському *звѣзда*, російському *звезда* в польській мові відповідає *gwiazda*. Поясніть походження початкового сполучення **SV** у старослов'янському слові **звѣзда**.

11. До якої давньої основи належить іменник **днь**? Провідмінійте цей іменник в однині, множині, двоїні.

12. У результаті якого фонетичного явища в слові **вѣстоцѣ** виник звук **Ц**. Відповідь обґрунтуйте.

13. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 14

тогда иродъ та и призывавъ вѣхъвѣи. испыта ѿ нѣхъ. вѣрма ѣвѣшамъ сѧ звѣзды. и пославъ ѧ вѣ вѣолеомъ. рече. шедъше испытанте извѣстѣно о отрочѣтѣ. и егда обраштитѣ. възвѣститѣ мѣ. да азъ шедъ поклонѣ сѧ емоу. они же послушавъше цѣрѣ идж. и се звѣзда ѣже вѣдѣша на вѣстоцѣ. идѣаше вѣ отрочѣ. видѣвъше же звѣздѣ въздрадоваша сѧ радостнѣж вѣліеѣж зѣло. и вѣшедъше вѣ храмннѣж. идѣша отрочѣ сѧ марнеѣж.

(*Ассеманісве Євангеліє. МФ, II*).

1. Прочитайте, переписіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних **Ѣ**, **Ь** у словоформах: **азъ**, **пославъ**, **шедъше**, **извѣстѣно**, **возвѣститѣ**, **шедъ**.

5. Порівняйте старослов'янські слова **злато**, **странж**, **врѣмѧ**, **храминж**, **възвратиша сѧ** з відповідними українськими чи російськими. Реконструйте праслов'янські архетипи наведених слів. Поясніть походження повноголосних і неповноголосних сполук.

6. Реконструйте праслов'янські архетипи словоформ **врѣмѧ**, **странж**. Визначте походження звуків **ѧ**, **ж**.

7. Поясніть чергування голосних у корені **рождьшю** (інф. **родити**) і **раждаеть сѧ** (інф. **раждати сѧ**).

8. Поясніть походження палатальних приголосних:

Ч — у слові **отрочѧ**,

Ш — у словоформах **шедѣ**, **послоушавѣше**;

Ц — у словоформі **въстоцѣ**,

ШТ — у словоформі **оврацете**.

9. Реконструйте праслов'янський архетип слова **свѣзда**. Наведіть відповідники цього слова в українській та російській мовах. Поясніть походження початкового **св** у старослов'янській мові.

10. Поясніть походження приголосного **ѧ** у словоформі **ѣвъшѧмѧ** (пор. інф. **вити**).

11. Визначте, до якого класу належить дієслово **идти**. Провідмінійте це дієслово в усіх минулих часах.

12. Визначте, до якої давньої основи належать іменники **врѣмѧ**, **отрочѧ**. Провідмінійте їх.

13. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 15

благенъ равъ тѣ. е҃гоже пришедѣ г҃нѣ свои овраштетѣ тако
творашта. аминь г҃л҃ѧ вамѣ. ѣко надѣ въсѣмъ имѣннемъ пос-
тавити и. аште ли речетѣ зѣлы равъ въ срѣдци своемъ. къс-
нитѣ мои г҃нѣ прити. ї начьнетѣ бити клеврѣты свои. ѣсти же
и пити съ пиѣницами. придетѣ г҃нѣ раба того въ день въ ныже
не чаетѣ. въ часѣ въ ныже не вѣстѣ. протешетѣ і полѣма.
часть е҃го съ и покриты положитѣ. тоу бѣдетѣ плачь и
ск(р)ѣжетѣ зѣвомъ

(Маріїнське Євангеліє, МФ, XXIV).

1. Прочитайте, перепишіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

3. Дайте коротку характеристику пам'ятки.
4. Визначте позицію редукованих голосних у словоформах: **равѣ**, **зѣлы**, **пришедѣ**, **аминь**, **вѣсѣмь**, **кѣснитѣ**, **нѣже**, **плачѣ**.
5. Дайте фонетичне пояснення написанням: **день** замість **днь**, **кѣснитѣ** замість **кѣснитѣ**.
6. Який звук у словоформах **въ срѣдци**, **скръжеѣ** плавний чи редукований у підкреслених сполуках є складотворчим? Відповідь мотивуйте.
7. Зіставте старослов'янські словоформи **зжвѣмѣ** (наз. одн. **зжвѣ**) із литовською *žambas* 'крюк, гак'; **мждры** із литовською *man-drus* 'бадьорий'; **врѣмж** із **vertmen* і зробіть висновок про походження **о**, **е** у праслов'янській мові.
8. Поясніть походження палатальних приголосних у наступних словоформах:
Ж — **блаженѣ**, **положитѣ**;
Ч — **речетѣ**, **начьнетѣ**, **плачѣ**;
Ш — **протешетѣ**;
ШТ — **творашѣ**, **овраштѣ**;
Ц — **питѣницами**.
9. Реконструйте праслов'янські архетипи слів **благо**, **врѣмж**. Поясніть походження неповноголосих сполук **ла**, **рѣ**.
10. Визначте давню основу і тип відмінювання іменників **равѣ**, **часть**. Провідмінійте їх.
11. Визначте, до якого класу належить дієслово **творити** і продієвідмінійте його в теперішньому та простих минулих часах.
12. Випишіть із тексту всі дієслова, вжиті в неозначеній формі, визначте їх належність до дієслівних класів. Одне дієслово продієвідмінійте в усіх минулих часах.
13. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 16

длѣжъникъ єдинъ длѣженъ тѣмоуѣ талантѣ. не имѣшѣмоу же ємоу чєсо вѣ(з)дати повелѣ господь єго да продадѣтъ н. и женѣ єго и чада и вѣсе єлико имѣашѣ и отъдѣати. и падѣ же оубо работѣ кланѣше сѧ глаголюж. господи потрѣпи на мѣнѣ и вѣсе ті вѣздамѣ. милосрѣдовавѣ же господь раба поусті и длѣгѣ. отъпоусті ємоу. ншедѣ же работѣ обрѣѣте єдиногѣ отъ клеврѣѣтъ свѣхѣ іже бѣ длѣженъ ємоу сѣѣгомѣ пѣназѣ.

(Ассеманієве Євангеліє. МФ, XVIII, 23—28).

1. Прочитайте, переписіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова тексту на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних **Ъ, Ъ** у наступних словоформах: **тъмѡжъ, вѣздати, господъ, ишедъ, сътомъ, отъдати**.

5. Який звук у словоформах **длъгъ, потрѣпи, милосердѡвавъ** плавний чи редукований є складотворчим у підкреслених сполуках? Відповідь обґрунтуйте.

6. Дайте фонетичне пояснення написанням **вѣздамъ** замість **въздамъ**, **въсь** замість **въсь**, **длъженъ** замість **длъжьнъ**, **работъ** замість **рабѣтъ**.

7. Поясніть походження сполук **ра, рѣ** у словоформах **работъ, прѣдасть**.

8. Зіставте слово **пѣназь** із др.-в.-нім. *phening*, форму знахідного відмінка однини **женж** із лат. знахідним однини *silvam, aguam*. Поясніть походження носових *о, *ѣ у праслов'янській мові.

9. Поясніть походження приголосного **З** у слові **пѣназь** (пор. др.-в.-нім. *phening*). Відповідь мотивуйте.

10. Визначте походження палатальних приголосних у словоформах:

Ж — **длъжьникъ**,

Ш — **ишедъ**,

ШТ — **имѣшетоу**.

11. Установіть давню основу і тип відмінювання іменника **длъжьникъ**. Провідмінійте цей іменник. Поясніть наявне чергування приголосних при словозміні. Укажіть на причини, що викликали ці чергування.

12. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 17

чловѣкъ нѣкын. имѣ дѣва сына и рече мѣни сынъ юю ѡцоу ѡче. даждь ми достоннѣ часть имѣннѣ и раздѣли има и имѣнник и не по мѣнозѣхъ дѣньхъ. събѣравъ все мѣни сынъ. отиде на странѣ далече, и тоу расточи имѣнник. живы вѣждьно иждивѣшоу же юмоу вѣса. вѣсть гладъ крѣпкъ на странѣ

тѡи. и тѣ начатѣ лишати сѧ и шѣдѣ прилѣпи сѧ кдиномѣ. отѣ житель тѡѧ страны, и посѣла и на села сво пастѣ свинни и желаше насытити чрѣво своѡ. отѣ рожьць. ѡже ѣдѣахъ свинниѧ и никѣто же не дааше кмоу вѣ себе же пришедѣ рече, коликоу наимъникѣ оца моѡго избываѣтъ хлѣбѡ.

(Остромирово Євангеліє, XV).

1. Прочитайте, перепишіть, зробіть переклад українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих **Ѣ, Ъ** у словоформах: **дѣва, мѣнини, мѣнозѣхѣ, дѣньхѣ, сѣвѣравѣ, крѣпѣкѣ, посѣла, рожьць, пришедѣ.**

5. Визначте походження палатальних приголосних у словоформах:

Ж – живы, житель, рожьць;

Ч – рече, очѣ, расточи, далече;

Ш – лишати сѧ, дааше, пришедѣ;

Ц – рожьць;

З – мѣнозѣхѣ.

6. Реконструйте праслов'янські архетипи слів **гладѣ, чрѣво**. Порівняйте їх з українськими чи російськими відповідниками. Поясніть, чим викликані відмінності між старослов'янськими та українськими коренями цих слів.

7. Поясніть походження **Ѣ, Ѧ** у слові **дѣва** (пор. лат. *dūō*).

8. Якого походження звук **ѣ** у словоформі **мѣнозѣхѣ**? Відповідь мотивуйте.

9. Випишіть слова, в яких відображені процеси першої, другої, третьої палаталізації задньоязикових приголосних **Г, К, Х**. Поясніть причини першої палаталізації.

10. Визначте давню основу і тип відмінювання іменників **отѣць, сынѣ**. Провідмінійте їх.

11. Знайдіть у тексті форму наказового способу, визначте число та особу.

12. Випишіть усі форми дієслів, вжиті в імперфекті, наведіть їх у неозначеній формі.

13. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 18

азъ же съде гладѣмъ гыенѣ. вѣставъ. идѣ къ ѿцоу моемоу. и рекъ емоу ѿче. съгрѣшихъ на нѣбо и прѣдъ тобою оуже нѣсмъ достоинъ на рещи сѧ сынъ твои сътвори мѧ ко единого отъ наимыникъ твоихъ и вѣставъ. иде къ ѿцоу своему кште же емоу далече сжигоу оузырѣ и ѿць его и милъ емоу бысть и текъ паде на выи кго. и обавыза и рече же емоу сынъ ѿче. съгрѣшихъ на небо и прѣдъ тобою оуже нѣсмъ достоинъ на рещи сѧ сынъ твои.

(Остромирово Євангеліє. Л., XV).

1. Прочитайте, переписіть, перекладіть українською чи російською мовою.
2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.
3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.
4. Визначте позицію редукованих голосних **Ъ, Ъ** у словоформах: **сынъ, гладѣмъ, съгрѣшихъ, прѣдъ, наимыникъ, достоинъ**.
5. Випишіть із тексту слова, в яких відбулося пом'якшення приголосних під дією **j**.
6. Реконструйте праслов'янський архетип іменника **отъць**. Поясніть походження палатального приголосного **Ц**.
7. Реконструйте праслов'янський архетип іменника **гладѣ**. Напишіть український відповідник. Поясніть, чим зумовлені фонетичні відмінності кореня.
8. Визначте давню основу і тип відмінювання іменників **небо, наимыникъ**. Провідмініяйте їх.
9. Продієвідмініюйте дієслово **ректи** в усіх минулих часах.
10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 19

рече же ѿць. къ равомъ своимъ изнесѣте одеждѣ прѣвжи. и облаѣцѣте и дадите прѣстень на рѣкѣ кго. и сапогы на нозѣ и приведѣше тельць оупитаныи заколѣте. и ѣдѣше да веселимъ сѧ яко сынъ мой съ. мрътвъ бѣ и оживѣ из гыбѣхъ бѣ и обрѣте сѧ и начаша веселитисѧ бѣ же сѣи старѣи насель и яко грады приближисѧ къ домоу. слыша пѣнниа и лихы и призѣваѣхъ единого отъ рабѣхъ въпрааше. чѣто оубо си сѣи он же рече емоу яко братъ твои приде...

(Остромирово Євангеліє. XV).

1. Прочитайте, перепишіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих **Ъ, Ъ** у словоформах: **приведъше, тельць, ѣдъше, сынъ, призъвавъ, равъ, чьто, братъ.**

5. Знайдіть у тексті випадки вживання складотворчих **Р, Л**. Поясніть їх походження.

6. Визначте походження палатальних приголосних у словоформах:

Ж — **оживѣ,**

Ч — **начаша, чьто;**

Ш — **приведъше, слыша;**

Ц — **отъць, тельць.**

7. Реконструйте праслов'янські архетипи іменників **отъць, тельць.**

8. Поясніть походження **ѣ** у словоформах **на, нозѣ, обавѣте.**

9. Визначте давню основу і тип відмінювання іменників **домъ, братъ.** Провідмінюйте їх.

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

11. Підкресліть граматичні основи в тексті.

Варіант № 20

петръ же вынѣ сѣдѣаше. на дворѣ і пристѣпи къ немуу
едина рабыни, гл҃яшти і ты бѣ съ їсомъ галилѣскимъ. онъ же
отъврѣже сѧ прѣдъ всѣми гл҃а. не вѣмъ чьто гл҃еши. ішѣдъшо
же емоу въ врата оузырьѣ и дроугаѣ і гл҃а емоу. тоу і съ бѣ чѣкъ
съ їсомъ назарѣниномъ і паку отъврѣже сѧ съ клятвомъ. ѣко
не знаю чѣка. не по многоу же пристѣпѣше. стоимште рѣша
петрови въ істинѣ і ты отъ нихъ еси.

(Зографське Євангеліє, XV).

1. Прочитайте, перепишіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних **Ъ, Ъ** у наступних словоформах: **внѣ, отъврѣже, прѣдъ, оузьрѣ, ішьдѣшю, вѣмь.**

5. Визначте походження палатальних приголосних у словоформах:

Ш — ішьдѣшю,

Ж — отъврѣже,

ШТ — глѣжшги,

Ч — чѣто.

6. Реконструйте праслов'янський архетип іменника **врата**. Наведіть український чи російський відповідник. Поясніть, чим викликані відмінності між старослов'янським і українським коренем цих слів.

7. Визначте класи дієслів **пристѣжити, глаголати, знати**.

8. Провідмінійте дієслово **глаголати** у теперішньому часі та імперфекті.

9. Визначте давню основу і тип відмінювання іменників **рабыни, чловѣкъ**. Провідмінійте їх.

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 21

бѣ же тоу стѣдѣнѣцъ нѣковѣ нѣсь же троуждѣ сѧ отъ пѣти сѣдѣаше тако на стѣдѣнѣци година же бѣ ко шеста приде жена отъ самаринѧ почрѣтѣ воды, глѧ ки нѣсь даждѣ ми пити оученици бо кѣо ошѣли бѣахѣ въ градѣ. да брашно коупѧтѣ глѧ кмоу жена самаряныни како ты ноудѣ н сѧ отъ мене пити просиши жены самаряныниѧ сжшѧ.

(Остромирово Євангеліє, Іоанн IV).

1. Прочитайте, перепишіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних **Ъ, Ъ** у наступних словоформах: **стѣдѣнѣцъ, ошѣли, нѣковѣ, троуждѣ, даждѣ, градѣ.**

5. Поясніть походження шиплячих приголосних звуків у словоформах:

Ч – почрѣть, оученици;

Ш – ошьли,

Ж – жена.

6. Поясніть походження носових голосних у словоформах: **бѣахъ, ст҃жденьцѣ, с҃жшта**.

7. У результаті якого фонетичного процесу виникли сполуки **вѣ, жд, шт** у словоформах: **иковѣ, троуждѣ, даждѣ, с҃жшта**?

8. Поясніть походження звукосполуки **РА** в словах **брашно, градѣ**. Наведіть українські чи російські відповідники. Поясніть, чим зумовлені відмінності між старослов'янськими та українськими чи російськими коренями цих слів.

9. Визначте корінь у словах: **година – жѣдати – ожити**. Поясніть історичні чергування, відтворіть праслов'янські архетипи цих слів.

10. Якого походження **И** після **ц** в слові **оученици**, поясніть походження звука **Ц** у даному слові.

11. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

Варіант № 22

рече гѣ къ пришѣдѣшимъ к нѣмоу ноудѣомъ азъ ксмѣ свѣтъ всѣмоу мироу. Ходѣи по мѣнѣ не имѣтъ ходити въ тѣмѣ нѣ имѣтъ животъ вѣчнын рѣша же кмоу фарисеи ты о севѣ самъ свѣдѣтельствоуѣши свѣдѣтельство твоѣ нѣстъ истинно отъвѣща пісѣи рече имъ аще азъ свѣдѣтельствоуѣю о мѣнѣ самомъ свѣдѣтельство моѣ истинно кствѣ тако вѣмъ отъкждоу придохъ и камо идѣ вы же не вѣсте отъкждоу градоу и камо идѣ вы же по плѣти сѣдите.

(Остромирово Євангеліє, Лука 14, 16—20).

1. Прочитайте, перепишіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих **Ѣ, Ъ** у наступних словоформах: **плѣти, пришѣдѣшимъ, мѣнѣ, свѣтъ, тѣмѣ, вѣчнын, отъкждоу**.

5. Поясніть походження палатальних приголосних у наступних словоформах:

Ш — пришьдъшними, рѣша;

Ж — животь,

Ч — рече, вѣчныи;

ШТ — отъвѣща.

6. Знайдіть у тексті форми нетематичного дієслова вѣдѣти.

7. Випишіть із тексту всі займенники, вкажіть, до яких розрядів вони належать. Провідміняйте займенники азъ і твои.

8. Визначте давню основу і тип відмінювання іменника свѣтъ. Провідміняйте цей іменник.

9. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

10. Поділіть текст на окремі речення. Визначте головні та другорядні члени речень.

Варіант № 23

ютроу же вывѣшио свѣтъ сътвориша вси архиереи і старци людѣсци на їса ѣко оувити ї съвѣзавъще и ведоша ї прѣдаша пѣтѣскоумоу пилатоу іѣмоноу тѣгда видѣ юда прѣдавъ і его ѣко осудиша и раскаѣвъ сѧ възврати ѣ. съреврѣникъ архиереомъ ї старцемъ гла съгрѣшихъ прѣдавъ кровь неповиннѧ. они же рѣша чѣто естъ намъ ты оузыриши і покрыгъ е въ црькѣе отиде ї ошѣдъ възвѣси сѧ архиереї же приеъмъше съревро рѣша не достойно естъ въложити его въ карванж...

(Зографське Євангеліє. Матфей, XVII).

1. Прочитайте, перепишіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних Ъ, Ь у наступних словоформах: сътвориша, людѣсци, възврати, съреврѣникъ, съгрѣшихъ, чѣто, црькѣе, ошѣдъ, приеъмъше, съревро, свѣтъ.

5. Поясніть походження Ш у словоформах: съгрѣшихъ, рѣша, оузыриши. Наслідок якого праслов'янського фонетичного процесу відображено у цих словоформах?

6. Назвіть і доведіть, результат якої палаталізації наявний у наступних словоформах: старци, людѣсци.

7. Поясніть походження носових голосних на прикладі словоформи **осѣдиша**.

8. Поясніть, чому в слові **архирєи** не відбулося перехідне пом'якшення **Х** перед **И**.

9. Чим пояснити написання **крѣвъ** замість **кръвъ**?

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.

11. Поділіть текст на окремі речення. Визначте граматичні основи та їх вираження.

Варіант № 24

позде же бывъшу. пристѣпиша къ нему оученици его гл҃аште. поусто естъ мѣсто. і година минѣ юже. отъпусти народы, да шѣдѣше въ ближняя градыца коупать брашна себе, ѿ же рече їмъ. не трѣбоужьтѣ отити. дадите їмъ вы ѣсти. они же глаша емоу. не имамъ съде.тъкмѣ .ѧ. хлѣбѣ. і .Ѣ. рыбѣ. онъ же рече. принесѣте ми ѡ сѣмѣ. і повелѣвъ народомъ възлѣсти на травѣ. і приимъ .ѧ. хлѣбѣ. і .Ѣ. рыбѣ. възрѣвъ на нѣво бл҃гви. і прѣломъ хлѣбы. дастъ оученикомъ оученици же народомъ. і ѣша всѣ і насытиша сѧ.

(Зографське Євангеліє. Матф., VII—24—26).

1. Прочитайте, перепишіть, перекладіть українською чи російською мовою.

2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.

4. Визначте позицію редукованих голосних **Ѣ, Ъ** у наступних словоформах: **бывъшу, отъпусти, градыца, брашна, възлѣсти, възрѣвъ, народъ**

5. Поясніть походження палатальних приголосних:

Ш — **пристѣпиша, глаша, шѣдѣше;**

Ч — **рече, оученикомъ;**

Ц — **оученици, градыца;**

ШТ — **возлѣсти, гл҃аште.**

6. Знайдіть у тексті випадки I, II, III палаталізацій задньоязикових.

7. Поясніть походження звука **И** у словоформі **оученици**. Реконструйте праслов'янський архетип цього іменника.

8. Визначте давню основу іменників **неко**, **мѣсто**. Провідмініайте їх.
9. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту.
10. Поділіть текст на окремі речення. Підкресліть головні й другорядні члени речення, вкажіть спосіб їх вираження.

Варіант № 25

не осжждайте. да не осжждени бждете. імъ же во сждомъ сждите. сждатъ вамъ. і въ нѣж же мѣрж мѣрите. възмѣратъ вамъ. чѣто же видиши сжчьць іжъ естъ оцѣ вратра твоего, а бръвна еже естъ въ оцѣ твоємъ не чюєши. ли како речєши братоу своему. остави і изъмж сжчьць із очєсе твоего. і се бръвѣно въ оцѣ твоємъ лицемѣре. ізъми прѣвѣе бръвѣно із очєсе твоего і тѣгда оузьриши ізати і сжчьць із очєсе вратра твоего, ни помѣщанте висєрь вашнхъ прѣдъ свнн'гѣми.

(*Зографське Євангеліє. Матф., VII, 24—26*).

1. Прочитайте, переписіть, перекладіть українською чи російською мовою.
2. Дайте коротку характеристику пам'ятки.
3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу.
4. Визначте позицію редукованих голосних **Ъ**, **Ь** у таких словоформах: **възмѣратъ**, **чѣто**, **сжчьць**, **бръвна**, **тѣгда**, **оузьриши**, **висєрь**.
5. Поясніть походження палатальних приголосних у словоформах:
Ш — **оузьриши**;
Ч — **речєши**, **чѣто**, **очєсе**;
Ц — **сжчьць**, **оцѣ**;
ШТ — **помѣщанте**.
6. Якого походження звук **ѣ** в слові **оцѣ**? Реконструйте праслов'янський архетип цього іменника.
7. Доведіть, що в сполуці **РѢ** у слові **прѣвѣе** наявний складотворчий **Р**. Яке звукосполучення йому відповідає в українській чи російській мові?
8. Визначте давню основу іменника **око**. Провідмініайте його. Чим викликані наявні чергування?
9. Зробіть повний морфологічний аналіз наведеного тексту.
10. Поділіть текст на окремі речення. Підкресліть головні і другорядні члени речення, вкажіть спосіб їх вираження.

Методичний коментар до виконання вправ і завдань

Усі 25 варіантів практикуму передбачають аналіз одного уривка із тієї чи іншої пам'ятки старослов'янської мови.

1. Графіка

Для того, щоб прочитати, перекласти уривок старослов'янського тексту, студентові необхідні знання звукового й числового значення букв кириличного алфавіту, системи діакритичних знаків, а також уміння користуватися старослов'янсько-українським, старослов'янсько-російським словником, етимологічними словниками.

2. Характеристика пам'ятки

При виконанні завдань практикуму необхідно дати характеристику пам'ятки, звідки взятий текст для аналізу. Студент повинен указати:

- а) глаголична чи кирилична це пам'ятка;
- б) до якої редакції належить;
- в) коли і ким знайдена;
- г) де зберігається;
- д) ким і де видана;
- е) що лежить в основі її найменування.

У характеристиці пам'ятки необхідно згадати її палеографічні та фонетико-граматичні особливості, які тою чи іншою мірою свідчать про час і місце її написання.

З навчальною метою всі глаголичні пам'ятки транслітеровані кирилицею. Оскільки в глаголиці не було йотованого **Ѧ** (пор. кириличне **Ѧ**, немає йотованого **Ѧ** і в транслітерованих пам'ятках. У глаголиці літери **Ѧ**, **Ѧ** не мали спеціальних графем, а передавались однією глаголичною буквою **Ѧ**. При транслітерації ця буква замінюється на **Ѧ**. Тому для транслітерованих текстів характерні написання **мариѦ** (пор. кириличне **мариѦ**, **Ѧ**ко).

У глаголиці присутня буква **Ѧ** е р в, яку при передачі глаголичних текстів кирилицею прийнято відтворювати буквою **Ѧ**, що позначала

фрикативне **г** (пор. **иѣмоноу** — *Зографське Євангеліє*). Числове значення букв глаголиці й кирилиці не збігалося.

3. Фонетика

При виконанні завдань із фонетики слід чітко розмежовувати різні за часом явища. Треба уявити місце того чи іншого фонетичного явища в часі, розуміти, що передувало йому, чим воно викликане, як вплинуло це явище на подальший розвиток фонетичної системи певної мови чи групи мов і т.д.

Необхідним є дотримання хронологічної послідовності стосовно фонетичних явищ. Наслідки фонетичних процесів, які відбулися в ранній період розвитку праслов'янської мови, є однаковими для всіх слов'янських мов ранньої стадії їх розвитку. Якщо ж фонетичний процес відбувався у період першого діалектного членування праслов'янської мови, то наслідки його різні в слов'янських мовах, що розвинулися на ґрунті східного і західного діалектів.

При розгляді фонетичних особливостей пам'яток слід розрізняти явища праслов'янської епохи (пор., напр., монофтонгізацію дифтонгів, появу носових голосних, зміни сполук **tort*, **tolt*, **tert*, **telt* (тобто сполук **or*, **ol*, **er*, **el* між двома приголосними) та інші; давньостарослов'янської мови кирило-мефодіївського періоду (IX ст.), а також звукові процеси, що відбулися у пам'ятках XI ст. (пор. перехід **Ъ**, **Ь** у сильній позиції в голосні повного творення, втрату слабких редукованих).

3.1. Визначаючи слабкі й сильні редуковані у виділених для цього словах, слід користуватися знаками “+” та “-”. Знак *плюс* ставиться під сильними, а знак *мінус* — під слабкими редукованими. Потрібно коротко аргументувати обраний знак. Позицію редукованих слід визначати, починаючи з кінця слова, оскільки вона завжди залежить від сили звучання голосного в наступному складі.

3.2. При поділі слів на склади треба пам'ятати, що на відміну від сучасної української чи російської мов, у яких можуть бути як відкриті, так і закриті склади, у старослов'янській мові склади могли бути тільки *відкритими*. Звуки в межах складу розташовувались у порядку висхідної звучності, тобто кожен наступний звук був звучніший від попереднього. Склад закінчувався голосним складовим чи нескладовим або ж складотворчим **Р**, **Л**.

3.3. У старослов'янській графіці не було спеціальних знаків для позначення складотворчих **р**, **л**, які могли бути вершиною складу. Складотворчі позначались сполученням **р**, **л** з редукованими **ъ**, **ь**.

Сполучення **ръ**, **лъ**, **рь**, **ль** між двома приголосними не завжди позначали складотворчі **р**, **л**. У цих сполуках носієм складу міг бути і редукований голосний, наприклад **кръвъ**, **пльть**. Таким чином, графічно однотипні сполучення **ръ**, **лъ**, **рь**, **ль** між двома приголосними в старослов'янській мові мали різне звукове значення: в одних випадках вони позначали складотворчі **р**, **л**, а в інших — подання плавних із складотворчим редукованим. Для того, щоб дізнатися, яке звукове значення мало сполучення “плавний + редукований” між двома приголосними, необхідно звернутися до зіставлення з сучасними українськими чи російськими формами. Якщо в цих мовах на місці сполучень **ръ**, **лъ**, **рь**, **ль** між двома приголосними виступають сполучення **ор**, **ол**, **ер**, то складотворчим був плавний; якщо ж на місці вказаних сполучень виступають **ро**, **ло**, **ре**, **ле**, то складотворчим був редукований. Пор.: **врѣхъ** і **крѣсть**. Верх — у старослов'янській мові складотворчим був плавний **р** (**vr-chъ*); хрест — у старослов'янській мові складотворчим був редукований (**krъ-stъ*).

4. Морфологія

4.1. При виконанні завдань із морфології треба визначити тип відмінювання іменника не за тією реальною основою, яку має цей іменник у старослов'янській мові, а за його давньою основою, яка часто є затемненою. Система відмінювання іменників успадкована старослов'янською мовою із праслов'янської, яка в свою чергу успадкувала її із праіндоевропейської мови-основи.

У праіндоевропейській мові-основі тип відмінювання іменників залежав від кінцевих звуків основ (тематичних суфіксів чи детермінативів), які були показниками належності слова до певного класу імен. Такими тематичними суфіксами чи детермінативами були **ā*, **jā*, **ō*, **jō*, **ū*, **ī*, **ū*, **en*, **et*, **es*, **er*.

Звідси іменники мають відповідні назви:

іменники * <i>ā</i> , * <i>jā</i> основи	прасл. * <i>genā</i> , ст.-сл. ЖЕНА ;
іменники * <i>ō</i> , * <i>jō</i> основи	прасл. * <i>plodōs</i> , ст.-сл. ПЛОДЪ ;
іменники * <i>ū</i> основи	прасл. * <i>sūnūs</i> , ст.-сл. СЫНЪ ;

іменники *ī основи	прасл. *gostīs, ст.-сл. ГОСТЬ ;
іменники *ū основи	прасл. *svekrus, ст.-сл. СВЄКРЬ ;
іменники на приголосний основи:	
іменники на *en: *kamons, ст.-сл. КАМЫ (КАМЕНЕ) ;	
іменники на *et: ТЕЛА (ТЕЛАТЕ) ;	
іменники на *es: НЕБО (НЕБЕСЕ) ;	
іменники на *er: МАТИ (МАТЕРЕ) .	

Кінцеві звуки основ (ā, ō, ū, ī, ū, приголосний) спочатку були словотворчими суфіксами, які потім втратили своє значення. При відмінюванні ці суфікси послідовно виступали перед закінченням у всіх відмінках.

На власне слов'янському ґрунті в результаті цілого ряду фонетичних процесів ці найдавніші основи зазнали змін: в одних випадках словотворчі суфікси чи тематичні елементи почали виступати в функції закінчень, а в інших — фонетично об'єдналися із закінченнями. Інакше кажучи, у цей період відбувся перерозклад основ на користь закінчень: кінцеві звуки основ відійшли до закінчень або фонетично злилися з ними (морфологічна абсорбція).

Розглянемо форми називного відмінка однини чоловічого роду:

праіндоевропейська	праслов'янська	старослов'янська
*plodōs	s відпало; ō > ū > ъ	ПЛОДЪ
*konjōs	s відпало; звук ѣ після м'якого приголосного (*nj > nj) > ъ	КОНЬ
*sūnūs	s відпало; ū > ъ	СЫНЪ

У результаті фонетичних змін, що відбулися, попередні відмінності в структурі іменних основ були усунені.

У старослов'янській мові іменники **плодъ** і **сынъ** мали вже однукову основу на твердий приголосний і закінчення — **Ъ**. Але відмінювання цих іменників все ще залежало від давніх основ, що розрізнялися в індоевропейський період. Колишні типи відмінювання продовжували зберігатися, оскільки вони мали певну систему відмінкових закінчень, характерну для тієї чи іншої давньої основи іменників.

Отже, типи відмінювання в старослов'янській мові визначаються за давніми основами.

Давні основи іменників *встановлюються*: по-перше, на основі порівняння однакових відмінкових форм різних типів відмінювання іменників старослов'янської мови; по-друге, у результаті зіставлення з однорідними формами інших мов індоєвропейської сім'ї.

У старослов'янській мові давні основи відмінків збереглися у давальному, місцевому множини та давальному, орудному двоїни.

Дав. — Місц. мн.

Дав. — Ор. в.

Основа *ā	СТРАНА — МЪ	СТРАНА — МА
Основа *ō	ПЛОДО — МЪ	ПЛОДО — МА
Основа *ǫ	(>Ъ) СЫНЪ — МЪ	СЫНЪ — МА
Основа *ī	(>Ь) ГОСТЬ — МЪ	ГОСТЬ — МА

Відкинувши спільні для всіх типів закінчення **МЪ, МА**, визначаємо давні основи іменників.

Наявність у глибокій давнині названих вище основ підтверджує зіставлення з іншими мовами індоєвропейської сім'ї:

Основа *ā	СТРАНА	лат. terra
Основа *ō	ВЛЪКЪ	гр. λυκος
Основа *ǫ	СЫНЪ, ДОМЪ	литов. *sūnūs, лат. domūs
Основа *ī	ГОСТЬ	лат. hostīs
Основа на *ǫ	СВКРЫ	лат. socrūs
Основа на приголосний	СѢМА	лат. sēmen

4.2. Специфіка словозміни іменних частин мови полягає в тому, що старослов'янським іменникам властива лише іменна система відмінкових форм, *займенник* має лише займенникову систему відмінювання (крім *єтеръ, -а, -о*), а прикметники, дісприкметники і порядкові числівники характеризуються наявністю обох типів відмінювання: іменникового та займенникового.

4.3. Аналізуючи дієслово, слід спочатку визначити інфінітив, потім виділити основу теперішнього часу, клас за цією основою; виділити основу інфінітива, клас за цією основою.

Дві основи необхідно визначити тому, що особові форми теперішнього часу, майбутнього простого, наказового способу та дісприкметники теперішнього часу творяться від основи теперіш-

нього часу. Особові ж форми минулих часів, дієприкметники минулого часу, форми сузіня та інфінітива — від основи інфінітива.

Таким чином, при аналізі дієслівних форм треба знати класи дієслів за основами теперішнього часу та інфінітива. Збіг основ спостерігається тільки в дієсловах IV класу.

4.4. При морфологічному аналізі тексту частини мови треба характеризувати за наступними схемами:

ІМЕННИК — давня основа, рід, число, відмінок, у якому знаходиться іменник у тексті.

ПРИКМЕТНИК — лексико-граматичний розряд, рід, число, відмінок, ступінь порівняння (якщо прикметник вжитий у вищому чи найвищому ступені).

ЗАЙМЕННИК — розряд, рід (якщо є), число, відмінок.

ЧИСЛІВНИК — розряд за значенням (кількісний, порядковий), за структурою (простий, складений), рід, число, відмінок, коротка чи членна форма (для порядкових).

ДІЄСЛОВО — клас, спосіб, стан, час, число, особа.

ДІЄПРИКМЕТНИК — стан (активний чи пасивний), час, рід, число, відмінок, форма (коротка чи членна).

ПРИСЛІВНИК — розряди за значенням.

ПРИЙМЕННИК — первинний чи похідний, з яким відмінком ужитий.

СПОЛУЧНИК — первинний чи похідний, простий чи складний (за будовою), сурядний чи підрядний.

ЧАСТКА — заперечна, підсилювальна, вказівна чи питальна.

ВИГУК — первинний чи похідний.

5. Синтаксис

При синтаксичному аналізі тексту треба визначати речення за:

5.1. Характером висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні);

5.2. За кількістю граматичних основ — прості (односкладні, двоскладні, поширені, непоширені, повні, неповні); складні (складносурядні, складнопідрядні).

5.3. При синтаксичному аналізі вказати способи вираження головних (підмета, присудка), другорядних членів речення (додатка, означення, обставини).

Зразок виконання варіанта

Варіант № 18

азъ же съде гладъмъ гибнѣхъ. вѣставъ. идѣ къ оцѣу моєму.
и рекъ кмоу оче. съгрѣшихъ на нѣбо и прѣдъ тобою оуже нѣсмъ
достоннѣ нарешти сѣ сынъ твои сътвори мѣ яко єдиногѣ отъ
наимнѣхъ твоихъ и вѣставъ. иде пакъ оцѣу своєму кшѣ же
кмоу далече сѣшѣ оузырѣ и оцъ єго и мнѣ кмоу быстѣ и
текъ паде на выѣ кѣ. и облобыза и рече же кмоу сынъ оче.
съгрѣшихъ на нѣбо и прѣдъ тобою оуже нѣсмъ достоннѣ на-
решти сѣ сынъ твои.

(Остромирово Євангеліє. Л., XV).

1. Переклад тексту:

Я вже тут гину від голоду. Вставши, піду до батька свого й скажу йому: “Батьку! грішний я перед небом (перед Богом) і перед тобою. Я вже не достойний називатися твоїм сином. Зроби мене одним із наймитів твоїх”. І вставши, пішов до батька свого. Коли він ще був далеко, побачив його батько й зрадів, підійшов до нього, обняв за шию, поцілував. Й сказав йому син: “Батьку! грішний я перед небом і перед тобою. Уже не достойний я називатися твоїм сином”.

2. Дайте коротку характеристику пам’ятки:

Остромирово Євангеліє було написане в Києві у 1056—1057 рр. дяком Григорієм для новгородського посадника Остромира. Звідси його назва. Воно переписане з південнослов’янського оригіналу, але писар вніс в текст цілу низку особливостей давньоруської мови (змішував букви *оу* та *ж*, не завжди правильно передавав складотворчі сонорні тощо), тому більшість дослідників вважають цю пам’ятку не старослов’янською, а церковнослов’янською. Перше видання пам’ятки було здійснено в 1843 р. О. Х. Востоковим. У цьому виданні є коротка грамати́ка, словник і відповідний текст грецькою мовою. До 1000-річчя хрещення Русі Російська Патріархія здійснила фототипове видання рукопису Остромирового Євангелія.

3. Поділіть слова на склади відповідно до закону відкритого складу:

а-зѣ же съ-де гла-дѣ-мѣ гы-внѣ. вѣ-ста-вѣ. и-дѣ кѣ ѿ-цоу
мо-и-моу. и ре-кѣ к-моу ѿ-че. съ-грѣ-ши-хѣ на нѣво и прѣ-дѣ
то-бо-иѣ оу-же нѣ-смѣ до-сто-и-нѣ на-ре-шти сѣ сы-нѣ тво-и
съ-тво-ри ма -ако к-ди-но-го о-тѣ на-и-мѣ-ни-кѣ тво-и-хѣ и
вѣ-ста-вѣ. и-де кѣ ѿ-цоу сво-к-моу к-ште же к-моу да-ле-че
сѣ-штоу оу-зѣ-рѣ и ѿ-цѣ е-го и ми-лѣ к-моу вы-стѣ и те-кѣ
па-де на вы-иѣ к-го. и ов-ло-бы-за и ре-че же к-моу сы-нѣ ѿ-че.
съ-грѣ-ши-хѣ на не-во и прѣ-дѣ то-бо-иѣ оу-же нѣ-смѣ до-сто-
и-нѣ на-ре-шти сѣ сы-нѣ тво-и.

4. Визначте позицію редукованих голосних Ъ, Ъ у слово-
формах:

Слабка позиція (-)	Сильна позиція (+)
сынѣ — у кінці слова	гладѣмѣ — перед складом зі слабим редукованим
гладѣмѣ — у кінці слова	
сѣ грѣшихѣ — 1. перед складом з голосним повного творення; 2. у кінці слова	
прѣдѣ — у кінці слова	
наимыникѣ — 1. перед складом з голосним повного творення; 2. у кінці слова	
достоннѣ — у кінці слова	

5. Випишіть із тексту слова, в яких відбулося пом'якшення при-
голосних під дією *j:

кште: в “Этимологическом словаре русского языка” М.Фасмера
для цього прислівника реконструюється праформа *jest-je (т. 2, с.
31), тобто старослов'янське ШТ походить від *stj;

у дієприкметнику сжшоу реконструюється суфікс *ont+j, тобто
церковносл. ШТ походить від *tj. Інші приклади з пом'якшеними
приголосними належать до І палаталізації.

6. Реконструйте праслов'янський архетип іменника отьць.
Поясніть походження палатального приголосного Ц.

Праслов'янська праформа *отьсь походить від *отькъ, утвореного від *оть (Фасмер, т. 3, с. 170). Палатальний приголосний **Ц** виник унаслідок 3-ї палаталізації задньоязикових, яка мала регресивний характер, тобто на задньоязиковий приголосний впливав голосний переднього ряду, який знаходився не перед, а позаду приголосного. За третьою палаталізацією, як і за другою, задньоязикові *g, *k, *x переходили в м'які свистячі *z', *c', *s'.

7. Реконструйте праслов'янський архетип іменника **гладъ**. Поясніть, чим зумовлені фонетичні відмінності кореня: *goldъ, укр. голод, рос. голод.

Праслов'янський архетип включав сполучення *ol між приголосними (*olt), яке мало дифтонгічний характер. Сполучення такого типу змінювалися пізніше, ніж інші дифтонги, не раніше VIII ст. н.е., тобто в той час, коли праслов'янська мова вже розпалась на окремі слов'янські мови. Тому зміни вказаних сполучень відбувалися по-різному в різних групах слов'янських мов. У південно-слов'янських мовах, західнослов'янських, зокрема в чеській та словацькій, відбулася перестановка звуків з подовженням голосного: *og>ра (**градъ**), *eg>ра (**врѣгъ**), *ol>ла (**гладъ**), *el>лѣ (**млѣко**). Це так звані неповноголосні сполуки. Вони притаманні й старослов'янській мові.

У мові східних слов'ян після плавного розвинувся призвук, який потім, за міжскладовою асиміляцією, збігся з голосним перед плавним, і виникли так звані повноголосні сполуки: **городъ**, **берегъ**, **голодъ**, **молоко**. У сполученні *el звук *e* перед твердим *l* спочатку перейшов в *o*, тому виникло -оло-.

8. Визначте давню основу і тип відмінювання іменників **небо** і **наимъникъ**. Провідмінійте їх.

Іменник середнього роду **небо** мав давню основу на приголосний з тематичним показником *-es, який зберігався в основах усіх відмінків, крім **Н.** та **З.** однини. Іменник чол. роду **наимъникъ** належав до давніх основ на *ō. Відмінювався за твердим варіантом. Оскільки основа закінчувалась на задньоязиковий *k*, при відмінюванні спостерігаються зміни за другою (М. одн., Н. та М. мн.) та першою (Кл.) палаталізаціями:

Н.	Р.	Д.	З.	О.	М.	Кл.
Однина						
НЕБО	НЕБЕСЕ	НЕБЕСИ	НЕБО	НЕ- БЕСЬМЬ	НЕБЕСЕ	
НА- ИМЬ- НИКЪ	НА- ИМЬ- НИКА	НА- ИМЬ- НИКОУ	НА- ИМЬ- НИКЪ	НА- ИМЬ- НИКОМЬ	НА- ИМЬ- НИЦѢ	НА- ИМЬ- НИЧЕ
Множина						
НЕ- БЕСА	НЕ- БЕСЬ	НЕ- БЕСЬМЬ	НЕ- БЕСА	НЕ- ВЕСЫ	НЕБЕ- СЬХЪ	
НА- ИМЬ- НИЦИ	НА- ИМЬ- НИКЪ	НА- ИМЬНИ- КОМЪ	НА- ИМЬНИ-КЫ	НА- ИМЬ- НИКЫ	НАИМЬ- НИ- ЦѢХЪ	
Двоїна						
Н.-З.		Р.М.		Д.-О.		
НЕБЕСѢ		НЕБЕСОУ		НЕБЕСЬМА		
НАИМЬНИКА		НАИМЬНИКОУ		НАИМЬНИКОМА		

9. Продієвідмініюйте дієслово **решти** (*rekti) в усіх минулих часах:

	Простий аорист	Сигматичний аорист	Імперфект
Одн. 1	рекъ	рекохъ	речаахъ
2	рече	рече	речааше
3	рече	рече	речааше
Мн. 1	рекомъ	рекохомъ	речаахомъ
2	речете	рекосте	речаашете
3	реж	рекоша	речаахж
Дв. 1	рековѣ	рекоховѣ	речааховѣ
2	речета	рекоста	речаашета
3	речете	рекосте	речаашете

	Перфект	Плюсквамперфект
Одн. 1	къмъ реклъ, -а, -о	бѣахъ реклъ, -а, -о
2	къи реклъ, -а, -о	бѣаше реклъ, -а, -о
3	кътъ реклъ, -а, -о	бѣаше реклъ, -а, -о
Мн. 1	къмъ рекли, -ы, -а	бѣахомъ рекли, -ы, -а
2	къте рекли, -ы, -а	бѣашете рекли, -ы, -а
3	кътъ рекли, -ы, -а	бѣахѹ рекли, -ы, -а
Дв. 1	къвѣ рекла, -ѣ, -ѣ	бѣаховѣ рекла, -ѣ, -ѣ
2	къта рекла, -ѣ, -ѣ	бѣашета рекла, -ѣ, -ѣ
3	къте рекла, -ѣ, -ѣ	бѣашете рекла, -ѣ, -ѣ

Від дієслів 1-го класу утворювались також форми сигматичного нетематичного аориста, в яких відбувалися зміни і голосного основи (подовження), й кінцевого приголосного:

Одн. 1	рѣхъ	Мн. 1	рѣхомъ	Дв. 1	рѣховѣ
2	рече	2	рѣсте	2	рѣста
3	рече	3	рѣша	3	рѣсте

10. Зробіть повний морфологічний аналіз тексту:

1) Іменники:

	*ā, *jā.	*ō, *jō.	*ī,	*ū	приго-лосн.	*ū,
Одн. Н.		оць (отъць) м'який тип		сынъ		
Р.						
Д.		къ оцоу (отъцов)				
З.	на выж м'який тип				наѣбо на небо	
О.		гладъмь				
М.						
Кл.		бче (отъче)				
Мн. Н.						
Р.		отъ нанмъникъ				

2) Займенники:

	Особові	Зворотний	Вказівні	Присвійні
Одн. Н.	азъ 1 особа			твой чол. рід
Р.			его (онъ) чол. рід	
Д.			ему (онъ)	моєму чол. рід своєму чол. рід
З.	мѧ 1 особа енклітик	сѧ		
О.	прѣдъ тобою 2 особа			
М.				
Кл.				
Мн. Н.				
Р.			твоѣхъ чол. рід	

3) Прикметники:

єдиного – п.ф. **єдиныи**, членний, чол. рід, Р. в. однини;

милъ (бысть) – нечленний, чол. рід, Н. в. однини, іменна частина присудка;

(нѣсмь) достоин – нечленний, чол. рід., Н. в. однини, іменна частина присудка.

4) Дієслова:

	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	5 клас
Інфінітив	нарешти				
Теперішн. час	идѣ рекѣ	гывнѣ			нѣсмь нѣсмь
Аорист прост.	иде паде рече				
Аорист сигм.			облобыза оузырѣ	сѣгрѣшихъ сѣтвори	бысть

Додаток до таблиці:

1) усі форми теперішнього часу є формами 1 особи однини;

дієслово **нѣсмь** є зрощенням частки й форми **късмь** від дієслова **быти**;

2) усі форми аориста (простого й сигматичного) є формами 3 особи однини.

5) Дієприкметники:

	Активні		Пасивні	
	теперішній час	минулий час	теперішній час	минулий час
Нечленні	сѣшѣоу	вѣставѣ тѣкъ		
Членні		—	—	—

Додаток до таблиці:

Дієприкметник **сѣшѣоу** входить до складу звороту давальний самостійний **къмоу, далече, сѣшѣоу** стоїть у формі чол. роду, Н. в. однини;

дієприкметники **вѣставѣ** і **тѣкъ** стоять у формі чол. роду, Н. в. однини й належать до апозитивних дієприкметників, тобто пов'язані зі сферою предикації.

6) Прислівники: **сѣде, оуже, кште** – займенникового походження; **далече** утворено від прикметника **далекъ**.

7) Прийменники:

къ оцоу – з Д. в.;

на нѣо – зі З. в.;

прѣдъ тобою – О. в.;

отъ наньникъ – з Р. в.;

на выѣ – зі З. в.

Рекомендована література

1. *Беседина-Невзорова В.П.* Старославянський язык. — Харьков, 1962. — 358 с.
2. *Бернштейн С.Б.* Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Введение. Фонетика. — М., 1961. — 352 с.
3. *Бернштейн С.Б.* Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Чередования. Именные основы. — М., 1974. — 378 с.
4. *Бернштейн С.Б.* Константин-философ и Мефодий. Начальные главы из истории славянской письменности. — М., 1984. — 166 с.
5. *Біленька-Свистович Л.В., Рибак Н.Р.* Церковнослов'янська мова. — К.: Криниця, 2000.
6. *Бирнбаум Х.* Праславянский язык. Достижения и проблемы в его реконструкции. — М.: Прогресс, 1987. — 512 с.
7. *Бошкович Р.* Основы сравнительной грамматики славянских языков. Фонетика и словообразование. — М. Высшая шк., 1994. — 304 с.
8. *Вайан А.* Руководство по старославянскому языку. — М: Изд-во иностр. лит., 1952. — 446 с.
9. *Ван-Вейк Н.* История старославянского языка. — М.: Изд-во иностр. лит., 1957. — 368 с.
10. *Горшков А.И.* Старославянский язык. — М., 1974. — 324 с.
11. *Історія української мови. Фонетика* — К.: Наук. думка, 1979. — 367 с.
12. *Иванова Т.А.* Старославянский язык. — М., 1977. — 119 с.
13. *Истрин В.А.* 1100 лет славянской письменности. — М., 1963. — 180 с.
14. *Кретьова В.Н., Собинникова В.И.* Историческое комментирование фонетики и грамматики русского языка. — Воронеж, 1987. — 100 с.
15. *Майборода А.В.* Старослов'янська мова— К.: Вища шк., 1975.
16. *Майборода А.В., Коломісць Л.І.* Старослов'янська мова. Збірник вправ і завдань. — К.: Вища шк., 1992. — 130 с.
17. *Мейе А.* Общеславянский язык. — М., 1961. — 419 с.
18. *Огієнко І.* Костянтин і Мефодій. Їх життя і діяльність: У 2 т. — Львів, 1927—1928.

19. *Огієнко І.* Повстання азбуки і літературної мови в слов'ян. — Жовква, 1937. — 300 с.

20. Родник златоструйный. Памятники болгарской литературы IX—XVIII веков. — М.: Худ. лит-ра, 1990. — 527 с.

21. *Селищев А.М.* Старославянский язык. — М., 1951. — 4.1. — 336 с.

22. Сказания о начале славянской письменности. — М.: Наука, 1981. — 198 с.

23. *Станівський М.Ф.* Старослов'янська мова. — Львів, 1964. — 470 с.

24. *Станівський М.Ф.* Старослов'янська мова. — К.: Вища школа, 1983. — 263 с.

25. *Хабургаев Г.А.* Старославянский язык. — М., 1986. — 288 с.

26. *Чекмонас В.* Введение в славянскую филологию. Вильнюс, 1988. — 293 с.

27. *Чучка П.П.* Вступ до слов'янської філології. — К., 1988. — 78 с.

28. *Юсип-Якимович Ю.* Збірник вправ і завдань зі старослов'янської мови. — Ужгород, 1992. — 60 с.

* * *

29. *Белей Л.О., Белей О.О.* Старослов'янсько-український словник. — Львів, 2001.

30. Етимологічний словник української мови. — Т. 1—7. — К., 1982—2006.

31. *Срезневский И.И.* Материалы для словаря древнерусского языка: В 3 т. — СПб, 1893—1912.

32. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка — Т. I—IV. — М., 1964—1973.

33. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. — М., 1974—2006. — Вып. 1—33.